

USTAVNI SUD
CRNE GORE

**Konferencija
„Ustavnosudska zaštita
izbornog prava“**

14. do 16. veljače 2016.
Budva

NJEMAČKA ZAKLADA
ZA MEĐUNARODNU
PRAVNU SURADNJU

OSIGURANJE BIRAČKOG PRAVA U SLUČAJU REFERENDUMA

(upozorenje Ustavnog suda Republike Hrvatske broj U-VIIR-5292/2013
i odluka Ustavnog suda broj SuP-O-1/2014)

Dr. sc. Marko Babić
sudac Ustavnog suda Republike Hrvatske

Zagreb, siječanj 2016.

UVOD

Uloga Ustavnog suda Republike Hrvatske (dalje u tekstu: Ustavni sud) u zaštiti biračkog prava s nepravom je u javnosti ostala manje poznata od uloge drugih tijela koja se brinu o glasovanju, a čija je uloga značajno manja od uloge Ustavnog suda. Ovdje je prvenstveno riječ o tijelima koja prva daju javnosti podatke o privremenim ili konačnim rezultatima glasovanja.

Kada je u pitanju glasovanje, bilo da je riječ o parlamentarnim ili lokalnim izborima za članove predstavničkih tijela bilo da je riječ o referendumu, Ustavni sud vršeći nadzor nad izbornim procesom donosi zadnje i neopozive odluke.

Uloga Ustavnog suda sastoji se od nadzora nad ustavnošću i zakonitošću izbora, nadzora nad ustavnošću i zakonitošću referendumu te rješavanja izbornih sporova. Ti su postupci označeni i različitim signaturama (U-VII, U-VIIA, U-VIIR) kako bi se moglo razlikovati o kakvoj vrsti nadzora i postupka je riječ.

U djelovanju Ustavnog suda ovim se postupcima daje posebna važnost i zbog toga za vrijeme održavanja izbora ili pak referendumu vrijedi drugačija organizacija rada Ustavnog suda radi potrebe efikasnosti. Treba kazati da je ovakva organizacija nužna jer su rokovi u kojima se mora odlučiti veoma kratki. Tako Ustavni sud o žalbi mora odlučiti u roku od 48 sati. Ti su rokovi na ovako kratko vrijeme propisani zbog toga kako bi se na normativnoj razini pokazala istinska odanost političkoj demokraciji koju nužno mora slijediti i Ustavni sud u svome postupanju.

Važna uloga Ustavnog suda sastoji se i u osiguravanju usklađenosti svih tijela koja sudjeluju u izbornom odnosnom glasačkom procesu. To jednako vrijedi za tijela koja odlučuju hoće li se i kada održati izbori ili referendum kao i za ona koja izborni ili referendumski proces provode. To bi se u redovitom sudstvu zvalo ujednačenost prakse. Kolika je važnost postupanja Ustavnog suda u izbornom procesu pokazuje i podatak da je od 1991. godine do danas u različitim postupcima nadzora doneseno preko 800 odluka.

U svojoj ustavnoj poziciji Ustavni sud je nadležan za ustavnost i zakonitost svih političkih izbora - predsjedničkih, parlamentarnih, lokalnih i manjinskih.

Također, precizno je određen krug ovlaštenika koji su aktivno legitimirani zatražiti zaštitu od Ustavnog suda. To su političke stranke, kandidati, najmanje 100 birača ili najmanje 5 % birača izborne jedinice u kojoj se provode izbori. Zaštitu mogu zatražiti u toku izbora odnosno najkasnije 30 dana od dana objavljivanja rezultata izbora. Ako povodom zahtjeva Ustavni sud utvrdi da su pojedine odluke ili pak izborne aktivnosti u suprotnosti s Ustavom i zakonom može donijeti odluku ili pak poduzimati odgovarajuće mjere. Ako je pak prijestup manjeg značenja, Ustavni sud će obavijestiti javnost ili upozoriti da je nužno korektnije ponašanje primjerice medija. Ako je pak riječ o povredi koja izravno utječe na rezultate izbora Ustavni sud donijet će pravni akt kojim se poništavaju kontaminirane izborne radnje. Ovakve je odluke Ustavni sud donosio s različitim medijskim tretmanom pojedine političke stranke. Ako Ustavni sud ocijeni da je nužno zaštititi vrijednosti objektivnog pravnog poretka može postupiti i *ex officio* kako bi izvršio svoju pasivnu ulogu. Takvim svojim postupanjem

Ustavni sud usmjerava izborni proces kako bi bile izbjegnute povrede izbornih pravila.

Najnovija praksa Ustavnog suda jeste da Ustavni sud svoje odluke u takvim slučajevima donosi u obliku rješenja, a za slučaj nadzora u obliku odluke. Prema ranijoj praksi Ustavni sud je donosio *sui generis* akte koji su se nazivali priopćenje ili pak upozorenje.

Za slučaj povrede izbornog prava subjektivne naravi sudionika u izbornom postupku, nezadovoljnom sudioniku stoji na raspolaganju izborni spor. Ovdje treba upozoriti na to da je djelokrug Ustavnog suda ograničen samo na one sporove koji nisu u djelokrugu sudova.

Izborni sporovi se provode analognom primjenom mjerodavnih postupovnih pravila i završavaju se pravnim aktom protiv koga je osigurano pravno sredstvo radi njegove provjere. Ako je u pitanju povreda biračkog prava koja nije u djelokrugu sudova, osigurano je pokretanje izbornog spora pred izbornim povjerenstvom. U tom slučaju Ustavni sud je žalbeno tijelo drugog stupnja.

Uloga Ustavnog suda je osigurati regularan postupak i konzistentnu praksu u pojedinim spornim situacijama do kojih može doći u toku izbornoga postupka.

Ukratko o izbornom procesu

Veoma je zanimljivo analitički pogledati od kada do kada Ustavni sud, a naravno i druga tijela, moraju štiti biračko pravo. Prije svega, izbori predstavljaju jedan zatvoreni ciklus koji je podijeljen na više etapa, u svakoj od kojih može doći do povrede biračkog prava.

Izborni ciklus započinje donošenjem odluke o raspisivanju izbora a završava proglašenjem rezultata izbora. Međutim, treba kazati da formalno izbori počinju i ranije. Oni počinju prije svega definiranjem i donošenjem pravnog okvira kojim se uređuju i postupovna pravila provođenja izbora kao i materijalna izborna prava. Stoga se može smatrati da u izborni ciklus spada i post izborni vrijeme jer i u tom periodu postoji mogućnost i obveza nadzora nad procesom izbora.

Donošenje pravnog okvira predstavlja startnu poziciju za izborni proces u svakom pravnom sustavu. Kada govorim o pravnom okviru, on prvenstveno podrazumijeva donošenje nužne legislative za uređenje izborne materije. Naravno da je ovdje na prvom mjestu Ustav kao temeljni i najviši akt jedne države s kojim u skladu s načelom ustavnosti moraju biti usklađeni svi ostali pravni akti.

Nakon donošenja Ustava koji načelno uređuje ovu materiju slijedi donošenje provedbenih propisa koji konkretno uređuju izborni proces. To su prvenstveno zakoni i podzakonski akti. U tim aktima bit će razrađen izborni sustav za koji se pojedina država odluči kao i njezina tijela koja trebaju provoditi i nadzirati sam proces.

Pravni okvir uređuje radnje koje će omogućiti nesmetano provođenje izbora. Ovdje imamo na umu rokove ili kalendar kojim se uređuje vrijeme održavanja izbora.

Naravno, na ovaj se način uređuje i trajanje mandata izabranih predstavnika. Osim toga, utvrđuju se način i izvori financiranja. Također i sve potrebne mjere sigurnosti kako bi izbori protekli mirno i nesmetano.

Kao logičan slijed ukazuje se obrazovanje svih sudionika u izbornom procesu kako bi se ispoštovala biračka prava, a posebice iskoristilo pasivno biračko pravo. Ovdje se razumijeva samo po sebi da se moraju educirati i birači i političke stranke i kandidati i promatrači i izborna tijela.

Da bi izbori protekli regularno nužno je potreban uredan registar birača kako bi se mogao utvrditi postotak izašlih birača i postotak apstinenata kao i participacija pojedinog kandidata u izbornom tijelu. Raspisivanje izbora i kandidiranje pojedinih kandidata naredna je faza.

Naime, svi koji žele sudjelovati u izborima i koristiti svoje pasivno biračko pravo u ovoj fazi postupka moraju proći postupak kandidiranja. To se jednako odnosi i na političke stranke i na pojedince.

Da bi polučili što bolje rezultate, kandidati ili političke stranke pristupaju izbornoj kampanji koja završava samim glasovanjem. Kroz izbornu kampanju svaka politička stranka i svaki kandidat nastoji pridobiti što više glasača za sebe. U ovoj fazi najvažnija je uloga medija koji biračkom tijelu predstavljaju kandidate i sve što je vezano uz njih, od stranačke pripadnosti pa do načina financiranja. U tom bi se pogledu moglo postaviti pitanje uloge političkog marketinga i njegove legitimnosti i moralnog aspekta.

Nakon što je provedeno glasovanje, objavljuju se i potvrđuju rezultati glasovanja. Ta faza podrazumijeva i pravo na podnošenje prigovora i žalbi nezadovoljnih sudionika u izbornom procesu a završava službenom objavom rezultata.

Nakon što su objavljeni rezultati nastupa post izbornu vrijeme u kome je moguće još iskoristiti određena pravna sredstva u samom postupku izbora nakon čega Ustavni sud donosi konačnu odluku o valjanosti izbora.

Zaštita biračkog prava u Republici Hrvatskoj

Mjerodavne pravne norme ustavnopravne razine kojima su uređeni izbori, biračko pravo i održavanje referenduma su:

- čl. 1. st. 3. Ustava RH

"Narod ostvaruje vlast izborom svojih predstavnika i neposrednim odlučivanjem."

- čl. 15. st. 3. Ustava RH

"Zakonom se može, pored općega biračkog prava, pripadnicima nacionalnih manjina osigurati posebno pravo da biraju svoje zastupnike u Hrvatski sabor."

- čl. 87. st. 1., st. 3., st. 4. Ustava RH

"Hrvatski sabor može raspisati referendum o prijedlogu za promjenu Ustava, o prijedlogu zakona ili o drugom pitanju iz svog djelokruga.

O pitanjima iz stavka 1. i 2. ovoga članka Hrvatski sabor će raspisati referendum u skladu sa zakonom ako to zatraži deset posto od ukupnog broja birača u Republici Hrvatskoj.

Na referendumu se odlučuje većinom birača koji su pristupili referendumu."

- i čl. 125. alineja 9. Ustava RH

"...- nadzire ustavnost i zakonitost izbora i državnog referenduma i rješava izborne sporove koji nisu u djelokrugu sudova;..."

Isto tako, Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske uređuje pitanje izbora i referenduma. Mjerodavne odredbe nalaze se u člancima 87., 88., 89., 90., 91. i 92. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu RH

"Članak 87.

Ustavni sud:

- nadzire ustavnost i zakonitost izbora,
- nadzire ustavnost i zakonitost državnog referenduma,
- rješava izborne sporove koji nisu u djelokrugu sudova, odlučujući u povodu žalbe na rješenje nadležnog izbornog povjerenstva.

Članak 88.

Političke stranke, kandidati, najmanje 100 birača ili najmanje 5% birača izborne jedinice u kojoj se provode izbori, ovlaštene su tijekom izbora, odnosno najkasnije do isteka roka od 30 dana od dana objavljivanja rezultata izbora, zatražiti od Ustavnog suda da u izvršavanju nadzora nad ustavnošću i zakonitošću izbora poduzima odgovarajuće mjere ako se te aktivnosti provode suprotno Ustavu i zakonu.

Članak 89.

Kad se utvrdi da sudionici u izborima postupaju protivno Ustavu ili zakonu, Ustavni sud će o tome obavijestiti javnost putem sredstava javnog priopćavanja, po potrebi upozoriti nadležna tijela, a u slučaju povrede koja je utjecala ili je mogla biti od utjecaja na rezultat izbora, poništiti će sve ili pojedine izborne radnje i odluke, koje su prethodile takvoj povredi.

Članak 90.

(1) Postupak nadzora nad ustavnošću i zakonitošću izbora može se pokrenuti u roku iz članka 88. ovoga Ustavnog zakona, računajući od dana objavljivanja rezultata izbora u 'Narodnim novinama'.

(2) Rok iz stavka 1. ovoga članka počinje teći danom izlaska 'Narodnih novina' iz tiska, s tim da je Ustavni sud ovlašten utvrditi i stvarni dan izlaska 'Narodnih novina' iz tiska.

Članak 91.

(1) Političke stranke, kandidati, najmanje 100 birača ili najmanje 5% birača izborne jedinice u kojoj se provode izbori imaju pravo protiv rješenja nadležnoga izbornog povjerenstva u zaštiti izbornog prava podnijeti žalbu Ustavnom sudu (izborni spor).

- (2) Žalba se podnosi Ustavnom sudu putem nadležnoga izbornog povjerenstva, u roku od 48 sati računajući od isteka dana kad je primljeno pobijano rješenje.
- (3) Ustavni sud dužan je donijeti odluku o žalbi u roku od 48 sati od dana njezina primitka.
- (4) Žalba ne odgađa obavljanje izbornih radnji koje su propisane izbornim zakonom.
- (5) Odluka Ustavnog suda u povodu žalbe isključuje pravo podnošenja ustavne tužbe.

Članak 92.

- (1) U nadzoru ustavnosti i zakonitosti izbora i državnog referenduma Ustavni sud odlučuje na sjednici.
- (2) Rješavanje izbornih sporova Ustavni sud provodi u vijeću sastavljenom od tri suca koje na prijedlog predsjednika Ustavnog suda imenuje Ustavni sud na sjednici."

Nadzor Ustavnog suda Republike Hrvatske u slučaju ustavotvornog referenduma

Kako je predmet ovoga rada osiguranje biračkog prava u slučaju referenduma to ćemo u nastavku iznijeti najvažnije smjernice u toku cjelokupnog procesa provođenja narodnog ustavotvornog referenduma koji je održan 1. prosinca 2013. godine.

Raspisivanje tog referenduma zatražila je Građanska inicijativa "U ime obitelji" sa svrhom da se promijeni Ustav Republike Hrvatske na način da se u Ustav Republike Hrvatske unese definicija braka kao životne zajednice žene i muškarca.

Kako je inicijator referenduma u skladu sa Zakonom o referendumu prikupio dostatan broj potpisa (10% biračkog tijela), to je Hrvatski sabor donio odluku o raspisivanju referenduma o referendumskom pitanju kako je to u definiciji i navedeno - "brak je životna zajednica žene i muškarca."

Odmah nakon donošenja te odluke Ustavni sud je zaprimio podnesak kojim podnositelj traži da Ustavni sud "da svoje mišljenje i ocjenu o ustavnosti referendumskog pitanja koje glasi: 'Jeste li za to da se u Ustav RH unese odredba da je brak životna zajednica žene i muškarca?'"

Svojim rješenjem broj: U-VIIR-5328/2013 od 14. studenoga 2013. Ustavni sud odbacio je prijedlog iz podneska.

U svojem obrazloženju Ustavni sud se pozvao na odredbu čl. 95. st. 1. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu RH koja glasi:

"Članak 95.

- (1) Na zahtjev Hrvatskoga sabora Ustavni sud će, u slučaju kad deset posto od ukupnog broja birača u Republici Hrvatskoj zatraži raspisivanje referenduma, utvrditi je li sadržaj referendumskog pitanja u skladu s Ustavom i jesu li ispunjene pretpostavke iz članka 86. stavka 1. do 3. Ustava Republike Hrvatske za njegovo raspisivanje."

Iz sadržaja te odredbe jasno je da Ustavni sud ovakav postupak pokreće na zahtjev Hrvatskog sabora. Kako Hrvatski sabor nije podnio zahtjev za pokretanje takvog postupka Ustavni sud nije imao mogućnost da takav postupak pokreće pri donošenju odluke o raspisivanju odluke o državnom referendumu na vlastitu inicijativu. Isto tako ne postoji ni ustavna mogućnost da ga pokrenu ni drugi subjekti uključujući fizičke i pravne osobe. Stoga je taj prijedlog odbačen.

Hrvatski sabor je donoseći odluku o raspisivanju tog referenduma označio okvire i sadržaje referenduma i referendumskog pitanja. Nakon objavljivanja te odluke u službenom glasilu RH (Narodne novine), Ustavni sud je donio svoje Upozorenje broj: U-VIIR-5292/2013 od 28. listopada 2013. godine. Kako je tema ovoga rada zaštita biračkoga prava u slučaju referenduma pa se ovdje bavim samo točkama 1. i 3. stavkom 4. Upozorenja:

"I.

Hrvatski sabor raspisuje državni referendum u Republici Hrvatskoj radi donošenja odluke o referendumskom pitanju utemeljenom na Zahtjevu za raspisivanje državnog referenduma Građanske inicijative 'U ime obitelji' da se pristupi promjeni Ustava Republike Hrvatske, na način da se u Ustav Republike Hrvatske unese definicija braka kao životna zajednica žene i muškarca."

"IV.

(...)

Izjašnjavanje o pitanju iz točke II. ove Odluke provodi se kako bi birači u skladu s Ustavom Republike Hrvatske neposredno donijeli odluku o pristupanju promjeni Ustava Republike Hrvatske."

Ono što je bilo sporno za Ustavni sud u ovome tekstu jeste dio teksta iz točke 1. koji glasi: "da se pristupi promjeni Ustava Republike Hrvatske" i dio točke 3. stavka 4. odluke koji određuje da će se na referendumu donijeti: "odluka o pristupanju promjeni Ustava Republike Hrvatske".

Na prvi pogled čini se da je sve u redu, međutim navedene formulacije pripadaju odredbi iz članka 137. stavka 1. Ustava koji glasi: "Hrvatski sabor odlučuje hoće li se pristupiti promjeni Ustava". Stoga se jasnim ukazuje da ovakav normativni izričaj iz odluke predstavlja pogrešku do koje je došlo zbog poistovjećivanja dvaju različitih ustavnih rješenja i to: promjene Ustava koja se temelji na narodnoj ustavotvornoj inicijativi (u smislu članka 87. stavka 3. u vezi sa člankom 1. Ustava RH) i promjene Ustava u Hrvatskom saboru (koje je uređeno u glavi VIII Ustava RH).

Stoga je Ustavni sud i donio naprijed spomenuto Upozorenje kako bi se zaštitilo biračko pravo, odnosno volja birača izražena na referendumu. Naime, sporna formulacija iz prijedloga odluke prema kojoj će se na referendumu donijeti "odluka o pristupanju promjeni Ustava Republike Hrvatske" upućuje jasno na zaključak da predmet odlučivanja na narodnom ustavotvornom referendumu nije samo referendumsko pitanje, nego proceduralno pitanje o tome hoće li se pokrenuti postupak za promjenu Ustava u povodu konkretnog referendumskog pitanja ili neće. Jasnim se ukazuje da bi poslije održanog referenduma na kome bi birači donijeli "odluku o pristupanju promjeni Ustava Republike Hrvatske" - o samom referendumskom pitanju odlučivao Hrvatski sabor u skladu s naprijed spomenutom glavom VIII. Ustava. I stoga jasno proizlazi da bi konačnu odluku o tome hoće li se

Ustav promijeniti ili ne donio Hrvatski sabor koji bi takve promjene i proglasio. Upravo ovakvo svoje stajalište Ustavni sud RH izrazio je u točki 5.1. Upozorenja broj U-VIIR-5292/2013 od 28. listopada 2013. godine.

Služeći se ustavnosudskim aktivizmom, ovim Upozorenjem Ustavni sud išao je u izravnu zaštitu biračke volje koju je prema formulacijama odluke o raspisivanju trebao provjeravati Hrvatski sabor. Kako referendum po svojoj naravi predstavlja neposredno odlučivanje to je ovakva formulacija, tj. na prvi pogled, vrlo začudna.

Kada bi se usvojilo takvo stajalište, takva bi odredba derogirala sam referendum.

S tim u vezi, Ustavni sud se u svojoj odluci pozvao na svoje stajalište izraženo u rješenju broj U-I-3789/2003 od 8. prosinca 2010.

"Ustav čini jedinstvenu cjelinu. Njemu se ne može pristupiti na način da se iz cjeline odnosa koji se njime ustrojavaju izvlači jedna odredba, pa se ona onda tumači zasebno i mehanički, neovisno o svim ostalim vrijednostima koje su Ustavom zaštićene. Ustav posjeduje unutarnje jedinstvo i značenje pojedinačnog dijela vezano je uz sve ostale odredbe. Promatra li ga se kao jedinstvo, Ustav odražava pojedina sveobuhvatna načela i temeljne odluke u vezi s kojima se moraju tumačiti sve njegove pojedinačne odredbe. Stoga se nijedna ustavna odredba ne može izvući iz konteksta i samostalno interpretirati. Drugim riječima, svaka pojedina ustavna odredba uvijek se mora tumačiti u skladu s najvišim vrednotama ustavnog poretka koje su temelj za tumačenje samog Ustava."

Narodni ustavotvorni referendum koji je raspisan na temelju narodne ustavotvorne inicijative, a u smislu članka 87. stavka 3. Ustava, uvijek odlučuje o meritumu. Ovakav referendum odlučuje o referendumskom pitanju, što u konačnici znači da narod izravno donosi odluku o promjeni Ustava, koji je u obliku referendumskog pitanja predložio ovlašteni predlagatelj (10% od ukupnog broja birača).

Dakle, Ustavni sud u svom Upozorenju upozorava da je sadržaj Ustava integrirani sustav kojim se štite ljudska prava, a koji je utemeljen na demokraciji i vladavini prava. Stoga i smisao referendumskog procesa jeste istovjetan takvoj logici.

Dužnost je Ustavnog suda pratiti proces oblikovanja i provedbe narodne ustavotvorne inicijative i pravodobno upozoriti na nužnost izmjena pojedinih akata ukoliko su u suprotnosti sa pojedinom odredbom ili sa cjelinom Ustava.

Upravo iz tog razloga Ustavni sud je svojim Upozorenjem ukazao na nužnost izmjena spornih dijelova točke 1. i točke 3. stavka 4. prijedloga odluke o raspisivanju referenduma.

Stoga sve odluke moraju biti usklađene s temeljnim vrednotama hrvatske ustavne države, a sporne formulacije ugrožavaju te vrednote jer otvaraju mogućnost derogiranja rezultata referenduma i volje birača - što je ustavnopravno neprihvatljivo. Nadalje, odgovornost za pravne posljedice ustavnopravno neprihvatljivih odluka snose njihovi donositelji.

Nakon okončanog nadzora nad ustavnošću i zakonitošću provedenog državnog referenduma Ustavni sud je donio odluku broj: SuP-O-1/2014 od 14. siječnja 2014.

Tom je odlukom Ustavni sud i faktički formalno okončao referendumski proces. U istoj odluci je konstatirao da je referendum proveden u skladu s Ustavom, Ustavnim zakonom o Ustavnom sudu Republike Hrvatske i mjerodavnim odredbama Zakona o referendumu i drugim oblicima sudjelovanja u obavljanju državne vlasti lokalne i područne samouprave.

Rezultat referenduma imao je za posljedicu dopunu članka 62. u smislu stavka 2. Ustava RH koji glasi: "Brak je životna zajednica žene i muškarca."

Dosadašnji stavak 2. članka 62. postaje stavak 3. tog članka.

Kako Ustav RH ne predviđa proglašenje ustavnih promjena koje su donesene na državnom referendumu, koji je proveden na temelju narodne ustavotvorne inicijative, to je Ustavni sud svojom naprijed citiranom odlukom utvrdio da je promjena Ustava RH stupila na snagu 1. prosinca 2013. Ta je promjena označena kao peta promjena Ustava RH i označena sa brojem odluke Ustavnog suda koji je naprijed naveden. U vezi s time pod točkom 6. Ustavni sud konstatira:

"Peta promjena Ustava donesena je na državnom ustavotvornom referendumu na kojem je 'narod' u smislu članka 1. stavka 3. Ustava prvi put neposredno odlučivao o konkretnom prijedlogu promjene Ustava na temelju narodne ustavotvorne inicijative, to jest na temelju prijedloga promjene Ustava koju su predložili birači. Sukladno tome, za razliku od postupka promjene Ustava koju provodi Hrvatski sabor, kod postupka promjene Ustava koju predlažu birači (narodna ustavotvorna inicijativa) i koja se provodi na narodnom ustavotvornom referendumu, ustavotvorac nije predvidio proglašenje (promulgaciju) takvih ustavnih promjena. Naime, akt proglašenja (promulgacije) promjene Ustava u tom postupku nije potreban po naravi stvari, jer odluku o ustavnoj promjeni donosi neposredno (izravno) narod u smislu članka 1. stavka 3. Ustava."

Ustavnom sudu je, dakle, nakon uredno okončanog narodnog referenduma preostalo utvrditi da je na državnom referendumu 1. prosinca 2013. donesena odluka da se u Ustav RH unese odredba po kojem je brak životna zajednica žene i muškarca, te da je ta promjena Ustava stupila na snagu također 1. prosinca 2013. godine.

U nedostatku pisanih pravila, a osobito u nedostatku objave u "Narodnim novinama" konkretne promjene Ustava kojim se dopunjuje članak 62. novim stavkom 2., Ustavni je sud vodeći se načelom pravne nesigurnosti i pravne neizvjesnosti odredio način na koji će se peta promjena Ustava označavati. Moglo bi se kazati da je svojom odlukom Ustavni sud proglasio ustavne promjene jer su donesene neposrednim odlučivanjem na referendumu.

Kroz ovo izlaganje htjelo se ukazati na to da je Ustavni sud ovlašten i dužan nadzirati korištenje biračkih prava, a osobito u onim situacijama kad nedostaje izričita i jasna normativna uređenost.